

Igitabo cya Daniyeli - Ijana na Mirongo Itandatu n'Icyenda

Guhishura Ududodo Tw'ubuhanuzi: Gusobanukirwa Ikigereranyo cy'Igihome" muri Daniyeli

Jeff Pippenger
2024-03-31

Umurongo wa cumi wo mu gice cya cumi na rimwe cya Daniyeli uhuza ubutumwa bw'imbere n'ubw'inyuma hifashishijwe ijamba "igihome." Isano ukora n'ubuhanuzi bwa Yesaya bw'imyaka mirongo itandatu n'itanu, igaragaza ko "igihome" cy'ubuhanuzi bw'inyuma ari Uburusiya, kandi ikagaragaza n'"igihome" cy'imbere cy'urusengeru Kristo yubaka muri ayo mateka nyene. Igihome cy'inyuma, kiri mu murongo wa mirongo itatu n'umwe kikitwa "aheranda h'imbaraga," gishushanya umwami wo ku isi cyangwa ubwami bwo ku isi. Igihome cy'imbere, cyangwa ahheranda h'imbaraga ho mu mutima, ni urusengeru Intumwa y'Isezerano yubaka mu myaka mirongo ine n'itandatu.

Ahera Cyane Cyera rw'uwo rusengeru (igihome), Imana yicaye ahantu ho mu ijuru.

Mu gitabo cya Daniyeli hari amagambo abiri y'Igiheburayo yose ahindurwa ngo "Ahera." Rimwe ni "miqdash," irindi ni "qodesh." "Miqdash" ishobora guhagararira ahera h'abapagani, cyangwa Ahera h'Imana, cyangwa ndetse n'igihome. "Qodesh" yo ikoresheya gusa muri Bibiliya ihagararira Ahera h'Imana. "Ahera" (miqdash) h'imbaraga (igihome), mu murongo wa mirongo itatu n'umwe wo muri Daniyeli igice cya cumi na kimwe, hahindurwa ngo "Ahera h'imbaraga"; kandi ijamba ry'Igiheburayo ryahindurwemo ahera aho ni "miqdash," rihagararira Umujiyi wa Roma, ari wo kimenyetso cy'imbaraga z'Abaroma mu mateka ya Roma ya gipagani n'ya gipapa. Daniyeli yakoresheje ayo magambo abiri y'Igiheburayo mu buryo bwitondewe cyane. Mu murongo ari yo nkingi yo hagati y'Adiventisimu, dusangamo ijamba "Ahera."

Nuko numva umwe mu bera avugaga, undi mwera abaza uwo mwera wavugaga ati: "Iryo yerekwa ryerekeye igitamba gihoraho n'igicumuro cy'umurimbuzi, kugeza he, ari byo gutuma ubuturo bwera n'ingabo bihinduka ibikandagirwa?" Arambwira ati: "Kugeza ku minsi ibihumbi bibiri na magana atatu; maze ubuturo bwera buzabone kwezwa." Daniyeli 8:13, 14.

Ijamba ry'Igiheburayo ryahindurwemo "ahheranda," muri ayo masomo yombi ni "qodesh," kandi rikoresheya gusa ryerekana ahheranda h'Imana. Mu murongo wa cumi n'umwe, herekeza kuri Roma ya gipagani, kandi by'umwihariko ku rusengeru rwa Pantheon mu Mugi wa Roma, dusangamo ijamba "ahheranda," ariko muri uwo murongo ni ijamba ry'Igiheburayo "miqdash."

Ni ukuri, yishyize hejuru ageza no ku Muganwa w'ingabo, kandi ku bwe igitamba gihoraho gikurwaho, maze ahantu h'ubuturo bwe bwera harasenywa. Danieli 8:11.

"Ubuturo bwera bw'imbaraga" buvugwa mu murongo wa mirongo itatu n'umwe wa Daniyeli cumi n'umwe ni ijamba ry'Igiheburayo "miqdash," kandi rihuzwa n'ijamba ry'Igiheburayo

ryahinduwemo “igihome” mu mirongo ya karindwi n’iya cumi yo muri icyo gice cya cumi na kimwe. Mu murongo wa karindwi umwami w’epfo yagiye ageze rwagati mu murwa wa Roma maze afata umwami w’amajyaruguru ho imbohe, kuko yinjiye mu gihome cye; ariko mu murongo wa cumi, umwami w’amajyaruguru azamuka gusa agera “ku” “gihome,” kuko yahagaze ku mupaka w’ubwami bwe na Egiputa. Ni kuri uwo mupaka wa Rafiya umurongo ukurikira wagombaga kuvugaho. “Ubuturo bwera bw’imbaraga” bwo mu murongo wa mirongo itatu n’umwe ni “miqdash” y’“igihome.”

Intambara yo ku mupaka yabereye i Raphia ishushanya intambara yo ku mupaka iri muri Ukraine. Uwo mateka y’ubuhanuzi amenyerwa iyo umuntu asobanukiwe ko “umutwe” ari ubwami cyangwa umwami; ni igihome cy’imbaraga ze; nyamara ubuhanuzi burimo kuvuga ukuri kwo mu imbere n’ukuri kwo hanze. “Ubuturo bwera bw’imbaraga” ku murongo wo hanze bushushanywa n’ubuturo bwera bwa “miqdash”, kandi ubuturo bwera bw’imbaraga ku murongo wo mu imbere bushushanywa n’ubuturo bwera bwa “qodesh”.

1844 kugeza ku 1863 hagereranya umurongo w’amateka y’ubuhanuzi ugaragaza ishvirwaho ikimenyetso ry’abihumbi ijana na mirongo ine na bane. Imyaka ibihumbi bibiri na magana atanu na makumyabiri yo gutatanywa kurwanya ubwami bwo mu majyaruguru yarangiye mu 1798, kandi uwo murongo nyine w’imyaka ibihumbi bibiri na magana atanu na makumyabiri urwanya ubwami bwo mu majyepfo warangiye mu 1844. Iyo mirongo yombi ihagarariye kamere yo hasi y’umuntu na kamere yo hejuru y’umuntu. Kamere yo hasi, ihagarariwe n’ubwami bwo mu majyaruguru, ni umubiri, kandi kamere yo hejuru ni umutwe. Umutwe niwo murwa mukuru w’ubwami, kandi niwo mwami. Kuri icyo kigereranyo Kristo yahisemo Yuda, ubwami bwo mu majyepfo, kugira ngo ahashyire izina Rye, kandi umurwa mukuru ni Yerusalemu. Yerusalemu ni ho ubuturo bwera nyakuri bw’imbaraga buri, kandi muri ubwo buturo bwera harimo icyumba cy’intebe y’ubwami cy’umwami, ari we mutwe.

“ibihe birindwi” byo mu Balewi makumyabiri na gatandatu byari ukuri kwa nyuma gusozwa muri 1856, kwari kugenewe guha ibendera imbaraga zo kurangiza umurimo. Kuva mu 1844 kugeza mu 1863, Kristo yari yagambiriye guhuza Ubumana Bwe n’ubumuntu iteka ryose, ariko ubumuntu bwarigometse.

Icyo gihe ntiyashoboraga guhindura kamere y’umuntu yo hasi, kuko ibyo bibaho ku kuza Kwe kwa kabiri. Ni bwo azahindura kamere y’umuntu yo hejuru ayigire mu ishusho Ye, ahuje umutwe wa muntu n’Umutwe w’Ubumana. Umutwe wari umurwa mukuru w’ubwami. Umutwe wari umwami, kandi igihe Kristo akora ihinduka ryo kunga Ubumana n’ubumuntu, ahuriza hamwe umutwe w’ubumuntu n’uwo Ubumana mu buturo bwera i Yerusalemu, ahera cyane, aho Kristo yicaye hamwe na Se.

Uzanesha ni nzamuha kwicarana nanjye ku ntebe yanjye y’ubwami, nk’uko nanjye nanesheje, nkicarana na Data ku ntebe ye y’ubwami. Ufite ugutwi niyumve ibyo Umwuka abwira amatorero. Iyahishuwe 3:21, 22.

Kristo asezeranya ko abari (Abanyalawodikiya), banesha nk’uko na We yanesheje (maze bakaba Abanyafiladelifiya), bazicarana na We mu myanya yo mu ijuru.

Ubwo yabikoreye muri Kristo, ubwo yamuzuraga mu bapfuye, akamwicaza iburyo bwe ahantu ho mu ijuru, ... kandi natwe yatuzuranye na we, anawicazanya na we ahantu ho mu ijuru muri Kristo Yesu. Abefeso 1:20; 2:6.

Guhuza inkoni ebyiri za Ezekiyeli (ubumuntu n'Ubumana) bisohorerwa ahera h'Imana h'imbaraga (qodesh), muri cya gihe nyine aho igihome cy'imbaraga (miqdash) kimenyekana nk'urufunguzo rw'ubuhanuzi ruhuza imirongo yombi, uwo imbere n'uwo hanze, y'ubuhanuzi Gaburiyeli yaje kumenyesha Daniyeli ngo abusobanukirwe ku byari kuzagwira ubwoko bw'Imana mu gihe cyo gushyirwaho ikimenyetso kwa ba bantu ibihumbi ijana na mirongo ine na bine. Kristo yifuzaga gusohozza uyu murimo mu mateka y'Abamilerite, ariko uwo murimo waburijwemo n'ubwigomeke bwo mu 1863; nyamara amateka yo kuva mu 1844 kugeza mu 1863 aracyahari nk'umurongo ugaragaza uwo murimo wagarajwe gukorwa.

Umurongo wa cumi wo muri Daniyeli igice cya cumi na kimwe urimo urufunguzo rwo gusobanukirwa ubutumwa bw'imbere n'ubw'inyuma bwo mu mirongo ya cumi n'umwe kugeza kuri cumi n'itanu, bwageze mu mateka yacu y'ubuhanuzi mu mwaka wa 2014. Umurongo wa cumi werekana 1989, ari wo gihe cy'imperuka mu rugendo rw'ivugurura rw'abihumbi ijana na mirongo ine na bine, ariko kandi urimo urufunguzo rutuma 2014 imenyekana nk'ikirango cy'inzira mu mateka yo gushyirwaho ikimenyetso.

Ku wa 22 Ukwakira 1844, Intumwa y'Isezera yaje itunguranye mu rusengeri Yari yarubatse. icyo kimenyetso cy'inzira gishushanya tariki ya 11 Nzeri 2001, igihe marayika wa gatatu yongeye kuza, kandi n'impanda ya karindwi na yo yongera kuvuza. Hanyuma amateka yo mu 1840 kugeza mu 1844 na yo yagombaga kongera gusubirwamo, kuko marayika wamanutse ku wa 11 Kanama 1840 nta wundi yari we uretse Yesu Kristo, kandi umurimo We wari uwo kumurikisha isi ubwiza Bwe.

1840 kugeza mu 1844 na ho hagereranya igihe cyo kuva ku wa 11 Nzeri 2001 kugeza ku itegeko ryo ku Cyumweru rigiye kuza bidatinze; nk'uko 1844 kugeza mu 1863 na bwo bugaragaza kuva ku wa 11 Nzeri 2001 kugeza ku itegeko ryo ku Cyumweru rigiye kuza bidatinze. Mushiki wacu White ahuza amateka yo mu 1844 n'amateka y'umusaraba, kandi umusaraba ugereranya igabanywamo ry'amateka abiri y'imyaka itatu n'igice, ayo yombi akaba ahura kandi akajyana. Umusaraba uhamba ko amateka abanza atangira mu 1840 akarangira mu 1844, n'amateka akurikiraho kugeza mu 1863, ari amateka abiri abangikanye, kandi yombi ugereranya igihe cyo gushyirwaho ikimenyetso.

Umurongo wa mbere uva mu wa 1840 kugeza mu wa 1844 ugereranya intsinzi y'Abadiventisiti b'i Filadelifiya; undi murongo uva mu wa 1844 kugeza mu wa 1863 ugereranya kunanirwa kw'Abadiventisiti b'i Lawodikiya. Ayo matsinda yombi agaragazwa mu gice cya cumi cya Daniyeli, kuko Daniyeli, ugereranya abageni b'abanyabwenge batsinze mu gihe cyo gushyirwaho ikimenyetso kwa ba magana ijana na mirongo ine na bine, yabonye iyerekwa, ariko abari kumwe na we bahungu iryo yerekwa.

Ku munsu wa makumyabiri n'uwa kane w'ukwezi kwa mbere, nkiri iruhande rw'umugezi munini witwa Hidekeli; nuko nubura amaso yanjye ndareba, maze dore mbona umuntu

wambaye imyenda y'ibitare, kandi mu rukenyerero rwe yari akenyejwe izahabu nziza y'i Ufaz. Umubiri we wari umeze nka berili, mu maso he hasa no kumurika kw'inkuba, amaso ye ameze nk'amatabaza y'umuriro, amaboko ye n'ibirenge bye bifite ibara nk'iry'umuringa usenye neza, kandi ijwi ry'amagambo ye rimeze nk'ijwi ry'imbaga nyamwinshi. Ni jyewe Daniyeli jyenye wabonye ibyo byerekanywe; kuko abagabo bari kumwe nanjye batabonye ibyo byerekanywe; ariko bafatwa no guhinda umushyitsi gukomeye, bituma bahunga baja kwihisha. Daniyeli 10:4–7.

Mu gice cya karindwi cya Daniyeli, nyuma y'uko Daniyeli abonye iyerekwa ry'innyamaswa z'inkazi, Gaburiyeli araza ngo amusobanurire iryo yerekwa.

Jyewe Daniyeli, umutima wanjye wagize agahinda kari hagati mu mubiri wanjye, kandi ibyo neretswe n'umutwe wanjye birampagarika umutima. Ngegera umwe muri ba bandi bari bahagaze aho, mubaza ukuri kw'ibyo byose. Nuko arambwira, amenyesha uko ibyo bintu bisobanurwa. Daniyeli 7:15, 16.

Mu gice cya munani cya Daniyeli, nyuma y'uko Daniyeli yari amaze kubona iyerekwa ry'innyamaswa zo mu buturo bwera, Gaburiyeli yaraje kugira ngo amusobanurire iryo yerekwa.

Nuko rero, jyewe Daniyeli, maze kubona iryo yerekwa, nshaka kurimenya icyo risobanura, maze mbona hahagaze imbere yanjye usa n'umuntu. Nuko numva ijwi ry'umuntu hagati y'inkombe z'Ulayi, rirahamagara riti: Gaburiyeli, sobanurira uyu muntu iri yerekwa. Daniyeli 8:15, 16.

Mu gice cya cyenda cy'igitabo cya Daniyeli, nyuma y'uko Daniyeli amenye umubare w'imyaka yagaragajwe na Yeremiya kandi ivugwa mu nyandiko za Mose nk'umuvumo ndetse n'indahiro y'Imana, Gaburiyeli yaje gusobanura iyerekwa.

Nuko nkiri kuvuga, no gusenga, no kwatura icyaha cyanjye n'icyaha cy'ubwoko bwanjye bw'Abisirayeli, no gushyira kwinginga kwanjye imbere y'Uwitwika Imana yanjye ku bw'umusozi wera w'Imana yanjye; koko nkiri kuvuga mu isengesho, uwo mugabo Gaburiyeli, uwo nari nabonye mu iyerekwa mbere, aza aguruka yihuta cyane, ankora mu gihe cy'igitambo cya nimugoroba. Arambwira, aravugana nanjye, ati: “Yewe Daniyeli, none ndaje kugira ngo nguhe ubwenge no gusobanurirwa.” Daniyeli 9:20–22.

Ni cyo gituma, dushingiye ku batangabuhama batatu, bese baturuka mu gitabo cya Daniyeli, igihe Gaburiyeli abwira Daniyeli mu gice cya cumi ko yaje kugira ngo amumenyeshe ibyo ubwoko bw'Imana buzagerwaho mu minsi y'imperuka, Gaburiyeli aba asobanura “marah” y'igitsinagore, iyerekwa ritera ikintu kubaho, Daniyeli yabonye maze irindi tsinda rigahunga.

None rero nje kuguhishurira ibizaba ku bwoko bwawe mu minsi y'imperuka; kuko iryo yererekwa rikireba iminsi myinshi. Daniyeli 10:14.

Iyerekwa Daniyeli yari yarabonye, kandi ryavuyemo itandukanywa ry'abizera, ni iyerekwa ryo kuboneka kwa Kristo, iyerekwa ry'imyaka ibihumbi bibiri na magana atatu, ariko ryari imvugo y'igitsinagore y'iryo yerekwa. Gusobanurirwa iyerekwa ryo kuboneka gutunguranye kwa Kristo nk'Intumwa y'Isezera ni ko kwahinduye Daniyeli (n'abagereranywa na Daniyeli) kugira ngo

bahindurwe ishusho ya Kristo. Ibyo “bizagera ku bwoko bw’Imana mu minsi y’imperuka” bigaragazwa n’amateka y’Abamilerite kuva mu 1840 kugeza mu 1844, kandi nanone n’Abamilerite kuva mu 1844 kugeza mu 1863. icyiciro kimwe gihunga iyerekwa mu bugome bwo kwigomeka, naho ikindi cyiciro gikurikira Kristo kubwo kwizera kikamwinjiranywe mu Ahera Cyane, kugira ngo cyicarane na We ahantu ho mu ijuru.

Nyamara igihe Gaburiyeli asobanura iyerekwa aho ubwoko bw’Imana bwo mu minsi y’imperuka buhindurirwa mu ishusho ya Kristo, agaragaza amateka yo hanze y’isi. Iyerekwa rya Daniyeli rya Kristo ryasobanurwe na Gaburiyeli nk’amateka yo hanze y’igihe cyo gushyirwaho ikimenyetso kw’abihumbi ijana na mirongo ine na bane. Iyo amateka yo ku wa 11 Nzeri 2001, mu busobanuro bwa Gaburiyeli, agezweho, amateka ashirwaho umugazo nk’ayabanjirije itegeko ryo ku Cyumweru ryo mu murongo wa cumi na gatandatu, amenyekana gusa hakoreshejwe urufunguzo rw’ubwumvane rugereranywa nk “igihome” mu murongo wa cumi. Ku wa 11 Nzeri 2001 ingaruka ya buri yerekwa yatangiye kwigaragaza nk’inzi ziri mu zindi nzi.

Nuko ijambo ry’Uwiteka rinzaho riti: Mwana w’umuntu, uwo mugani mufite mu gihugu cy’Abisirayeli ni uwuhe, uvuga uti: Iminsi iratinda, kandi iyerekwa ryose rihinduka ubusa? Nuko ubabwire uti: Uku ni ko Uwiteka Imana avuga; Nzatuma uwo mugani ushira, kandi ntibazongera kuwukoresha nk’umugani muri Isirayeli; ahubwo ubabwire uti: Iminsi iregereje, kandi n’isohozwa rya buri yerekwa. Kuko hatazongera kubaho ukundi iyerekwa ry’ubusa cyangwa kuragura kuryarya mu nzu ya Isirayeli. Kuko ndi Uwiteka: nzavuga, kandi ijambo nzavuga rizasohora; ntirizongera gutinda ukundi; kuko mu minsi yanyu, yemwe nzu y’igomeka, nzavuga ijambo kandi nzarisohoza, ni ko Uwiteka Imana avuga. Nuko ijambo ry’Uwiteka rinzaho ukundi riti: Mwana w’umuntu, dore abo mu nzu ya Isirayeli baravuga bati: Iyerekwa abona ni iry’iminsi myinshi iri imbere, kandi ahanura iby’ibihe biri kure. Nuko ubabwire uti: Uku ni ko Uwiteka Imana avuga; Nta jambo ryanjye na rimwe rizongera gutinda ukundi, ahubwo ijambo navuze rizasohora, ni ko Uwiteka Imana avuga. Ezekiyeli 12:21–28.

Mu mapine yose y’ubuhanuzi azenguruka ari mu yandi mapine y’ubuhanuzi muri ayo mateka, hari ipine rimwe ihumekerwa ryamenyesheje abanyeshuri b’ubuhanuzi bo mu minsi y’imperuka ko ari ryo pine rizagenzaho iherezo ryabo ry’iteka ryose. Umurongo ku wundi, iryo pine rigomba na ryo kuba rya yerekwa Daniyeli yabonye rikamuhindura asa na Kristo, kuko ari ryo yerekwa rigaragaza ibizaba ku bwoko bw’Imana mu minsi y’imperuka.

“Uwiteka yanyeretse mu buryo busobanutse ko ishusho ya ya nyamaswa izashingwa igihe cy’imbabazi kitarasozwa; kuko ari yo izaba ikigeragezo gikomeye ku bwoko bw’Imana, ari na cyo amaherezo y’iteka ryabo azagenderwaho mu gufatwa icyemezo. Umwanya mufite ni uruvange rw’ukutajyana no kutavuguruzanya ku buryo bake gusa ari bo bazayobywa.

“Mu Byahishuwe 13 iyi ngingo igaragazwa mu buryo bweruye; [Byahishuwe 13:11–17, hasubiwemo].”

“Iki ni cyo kigeragezo ubwoko bw’Imana bugomba kunyuramo mbere y’uko bushyirwaho ikimenyetso. Abose bagaragaje ubudahemuka bwabo ku Mana bubahiriza amategeko Yayo, kandi banga kwemera isabato y’impimbano, bazashyirwa munsu y’ibendera ry’Umwami Imana Yehova, kandi bazahabwa ikimenyetso cy’Imana nzima. Abareka ukuri gukomoka mu ijuru

maze bakemera isabato yo ku Cyumweru, bazahabwa ikimenyetso cy'inyamaswa.” Manuscript Releases, volume 15, 15.

Ikigeragezo kizwi nk'ikigeragezo cy'ishusho cy'inyamaswa gifite ibice bibiri. Ni ikigeragezo gisaba ko umunyeshuri w'ubuhanuzi amenya ukuza gukomera kw'ishusho y'inyamaswa, ari ko guhuza itorero na leta muri Leta Zunze Ubumwe z'Amerika mbere y'itegeko ryo ku Cyumweru. Nanone kandi ni ikigeragezo gituma mu bari bahagarariwe na Daniyeli cyangwa mu bahunze havamo ishusho y'inyamaswa cyangwa ishusho ya Kristo. Gutandukanywa gushingiye ku kuba ayo masugi “abona iri yerekwa rikomeye,” nk'uko Daniyeli yabigenje, cyangwa ku kuba ahunga iryo yerekwa. Urufunguzo rwo kubona iryo yerekwa rikomeye ruhagarariwe n'ijambo “igihome.”

Tuzakomeza iki cyigisho mu nyandiko ikurikira.

“Malaika ukomeye wahaye Yohana amabwiriza ntiyari undi muntu uwo ari we wese, ahubwo yari Yesu Kristo ubwe. Gushyira ikirenge cye cy'iburyo ku nyanja, n'icy'ibumoso ku butaka bwumye, bigaragaza uruhare ari gukora mu bihe bisoza by'intambara ikomeye afitanye na Satani. Uwo mwanya werekana imbaraga ze zisumba byose n'ubutware bwe ku isi yose. Iyo ntambara yarushagaho gukomera no gufata intera irushijeho gukazwa uko ibihe byagendaga bisimburana, kandi izakomeza ityo kugeza ku bihe byo ku musozo, igihe imikorere y'ubuhanga bwimbitse y'imbaraga z'umwijima izaba igeze ku ndunduro yayo. Satani, yifatanyije n'abanyabyaha, azayobya isi yose n'amatorero atemera urukundo rw'ukuri. Ariko malaika ukomeye arasaba ko bamwitaho. Ararangurura ijwi rikomeye. Agomba kwereka abifatanyije na Satani kugira ngo barwanye ukuri imbaraga n'ubutware by'ijwi rye.”

“Nyuma y'uko ayo marasaniro arindwi avuze amajwi yayo, Yohana ahabwa itegeko nk'irya Daniyeli ku byerekeye agatabo gato ati: 'Funga ibyo ya marasaniro arindwi yavuze.' Ibyo bifitanye isano n'ibizaba mu gihe kizaza, bizahishurwa mu rutonde rwabyo. Daniyeli azahagarara mu mugabane we ku mperuka y'iminsi. Yohana abona agatabo gato kadashyizweho ikimenyetso. Ni bwo ubuhanuzi bwa Daniyeli bugira umwanya wabwo ukwiye mu butumwa bw'abamarayika ba mbere, aba kabiri, n'aba gatatu bugomba guhabwa ab'isi. Gukurwaho kw'ikimenyetso ku gatabo gato kwari ubutumwa bwerekeye igihe.”

“Ibitabo bya Daniyeli n'Ibyahishuwe ni kimwe. Kimwe ni ubuhanuzi, ikindi ni ihishurirwa; kimwe ni igitabo gifunze ikimenyetso, ikindi ni igitabo cyafunguwe. Yohana yumvise amayobera yavuzwe n'inkuba, ariko ategukwa kutayandika.”

“Umucyo wihariye Yohana yahawe kandi ukagaragazwa mu nkuba ndwi wari ugusobanura by'umwihariko ibyabaye byari kuzabaho munsu y'ubutumwa bw'umumarayika wa mbere n'ubw'umumarayika wa kabiri.” The Seventh-day Adventist Bible Commentary, volume 7, 971.